

Eesti Välispoliitika Instituudi mõttepaber no. 39

Märts 2017

Valgevene: Venemaa varjust iseseisvaks riigiks

Autor: Karmo Tüür

2017.a märtsi jooksul üle kogu Valgene toimunud protestide laine kulmineerus kuu viimastel päevadel pealinna Minski tänavatel selline märuliga, mida polnud Valgevene pealinnas nähtud 2010.a presidendivalimistest saati. Kuna valimisi seekord toimumas polnud, siis tasub vaadata, mis on selle meie lähinaabruses toimuva eskalatsiooni taga.

Valgevene olukorra mõtestamine on seda olulisem, et Venemaaga seni tihedates liitlassuhetes oleva riigi sees ja ümber toimub äärmiselt huvipakkuvaid arenguid, millel võivad olla ka laiemad regionaalsed mõjud.

Kaksik-identiteediga riik

Valgevene riigiehituslikuks eripäraks on kahe nõ paralleelse identiteedi väljakujunemine. Üks, riiklikult seni domineeriv on üles ehitatud vene keelele, nõukogude ajast jäänud majanduslikule kokteilile rasektööstusest ja põllumajandusest, suuresti Aleksandr Lukašenka enda isikule. Selle riigi sümboliteks on nõukogulik vapp ja roheline-punane lipp ning mille peamise riikliku tähtpäevana on tähistamisel 3.juuni (Minski vabastamine saksa vägedest 1944.a).

Tegu on nõ riigirahva (i.k. *state nation*) projektiga, kus keelest ja kultuurist olulisem on riik ja rahvas.¹

Pikki aastaid, täpsemalt alates oma võimustumisest 1994.a on Lukašenka ajanud teadlikku venestamispoliitikat, vähendades järjest valgevene keeles õpetamist ning selle levikut

¹ <https://www.opendemocracy.net/od-russia/vadzim-smok/belarus-has-identity-crisis>

meediaruumis². See, et viimastel aastatel, nii 2008.a Gruusia kui 2014.a Ukraina sündmuste mõjul on Lukašenka üritanud ennast suurema rahvuslasena näidata, muutub oluliseks veidi hiljem.

Paralleel-identiteet tugineb aga eelkõige oma keelele ning pikemale ajalool. Punavalge lipp, keskaegse sümboolikaga vapp ning tähtpäevaks 25.märts (1918.a loodud ja u 10 kuud kestnud Valgevene riigi sünnipäev). Selle sümboolika taha kogunev vähemus, keda tinglikult nimetatakse demokraatlikuks, on siis pigem rahvusriigi (i.k. *nationstate*) idee kandjad.

Ametlikud lipp ja vapp	Alternatiivsed lipp ja vapp	1918.a asutatud riigi lipp ja vapp

Märtsirahutuste taust

Nõ alternatiiv-Valgevene sünnipäev ehk 25.märts on alati olnud opositsiooni poolt tähistatav, kuid tavaliselt pole see endaga masse kaasa tõmmanud. Seekord läks aga teisiti, opositsioonil õnnestus instrumentaliseerida nõ ise tänavaile tungiv rahulolematuus.

Valgevene opositsiooni üks nõrkus ja tugevus ühekorraga on olnud riigi suhteline avatus, nõ vaba maailma kättesaadavus mõne tunni autosõidu kaugusel. Ka kõige represseesivsematel hetkedel on olnud võimalik riigist lahkuda, kasvõi seni täiesti avatud Venemaa või pool-avatud Ukraina kaudu. Suurem osa rahulolematuist ja/või muidu parema elu otsijatest on saanud lahkuda³ ning tegutsevad paljuski oma senise kodukoha vahetus läheduses – Venemaal, Poolas ja Leedus. Kuna Valgevene ja Venemaa vahel on senini toimunud täielik liikumisvabadus, siis pole täpne Venemaal töötajate hulk teada, kuid vastava valdkonna uurijad hindavad, et 70-90% Valgevenest väljaspool töötajatest teevad seda justnimelt Venemaal (eri hinnangutel on neid 300-600 tuh, kuid teadaolevaid töölepinguid olla vormistatud vaid 5500)⁴⁵.

Nii on Valgevenes välja kujunenud paradoksaalne olukord, kus ametlikke registreeritud töötuid on vähe (u 1%)⁶, kuid eelarvesse laekub riigi hinnangul liiga vähe vastavaid makse. Peamine etteheide Valgevene riigi poolt, öelduna läbi Lukašenko suu: ametlikult mittetöötavad inimesed kasutavad sotsiaalselt orienteeritud riigi poolt pakutavaid hüvesid.⁷ Olukorda otsustati muuta kurikuulsaks osutunud nn parasiidimaksu abil, kohustades ametlikku töökohta mitteomavaid inimesi maksma ligi 180 eurot kuus. Võttes arvesse Valgevene keskmist töötasu – u 350.-EUR, on tegemist ilmselgelt ülisuure maksukoormusega.

² <http://belarusdigest.com/papers/belarusianidentity.pdf>

³ Valgevenet on aastaid loetud suurimaks Schengeni viisade saajaks, eriti kui arvutada nende arvu elanike kohta – nii nt 2010.a väljastati VV kodanikele 428 tuh viisat, samas kui 7 korda suurema elanike arvuga Türgi sama näitaja oli 522 tuh <http://belarusdigest.com/story/belarus-worlds-schengen-visa-champion-7541>

⁴ http://zautra.by/art.php?sn_nid=17558

⁵ <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/33140/INTERACT-RR-2014%20-%202027.pdf?sequence=1>

⁶ <http://www.mintrud.gov.by/ru/sostojanie/>

⁷ <https://myfin.by/wiki/term/nalog-na-tuneyadstvo>

Средняя зарплата белорусов сокращается третий месяц подряд. В ноябре она составила 717,8 рубля, сообщает Белстат. Это на 5,3 рубля меньше, чем в октябре.

(võistlevad ekraanitõmmised portaalist tut.by⁸ ja Valgevene rahandusministeeriumist⁹ näitavad detailides erinevat, kuid siiski enam-vähem sama numbrit ja tendentsi palganumbri vähenemise suunas.)

See võimaldas rahvusmeelsel opositsioonil tõmmata tänavatele inimesi loosungite all „me pole parasiidid/muidusööjad“. Protestijate keskne sõnum – kuna Valgevenes, erinevalt Nõukogude Liidust, pole töö mitte kohustus, vaid õigus, siis pole riigil ka legitiimset alust tegeleda nõ tööle sundimisega.

Riigist rahvusriigiks

Kunagi Venemaa-Valgevene liitriigi¹⁰ kaudu mõlemat riiki juhtida unistanud Valgevene igikestva presidendi Aleksandr Lukašenka jaoks on välja kujunemas paradoksaalne olukord. Oma nõ vanema venna poolt tajutakse järjest tugevamat rahulolematust ning ohtu kui mitte Valgevene riigi kui sellise kestvusele, siis vähemalt personaalselt Lukašenka enda võimult kõrvaldamiseks.

Demonstreerimaks oma rippumatust, on Lukašenka otsustanud mitte tunnustada Venemaa agressiivset välispoliitikat lähinaabrite suhtes. Valgevene pole tunnustanud ei 2008.a Gruusia sõja tulemusi (Abhaasia ja Lõuna-Osseetia eraldamist Gruusiast) ega alates 2014.a kuni tänaseni kestva Ukraina sõja seniseid tagajärgi (Krimmi annekteerimist ja nn Donetski ja Luganski rahvavabariikide loomist).

Vastandades end sel moel Venemaaga, osutuvad Lukašenka paratmatuteks, ehkki ebaloomulikeks liitlasteks needsamad rahvuslased, kes on valmis oma riiki ja selle iseseisvust kaitsma, olles selle nimel valmis tolereerima isegi Lukašenka võimul olemist¹¹. Lukašenkale kuuluvad ka märkimisväärsed sõnad: „olen valmis kaitsma oma riiki esimestes ridades /.../ Peale Ukraina sündmusi on selge, et peame toitma oma sõdureid“¹² Tõsi, sama mees on lubanud kaitsma ka Venemaad¹³ ja Euroopat¹⁴.

Lukašenka katsena otsida lepitust rahvuslastega on nähtud ka vahetult märtsirahutuste järel tema poolt välja kuulutatud algatust teha korda Minski kirdeosas asuv Kuropatõ-nimeline mäluhoht. Tegemist on ühe verisema ja vastuolulisema objektiga, kus väidetavalt hukati NKVD poolt 1940'tel kuni 250 tuh in. Vaidlused selle koha/teema ümber on olnud Valgevene rahvuslaste jaoks

⁸ <https://finance.tut.by/news525047.html>

⁹ <https://myfin.by/info/srednyaya-zarplata-v-belarusi>

¹⁰ Kõnealune liitriik on praeguseks pigem surnud kui elus, selle loidust ilmestab kasvõi liitriigi 2016.a eelarve – u 100 mln EUR, mis sisuliselt kulub suuresti aparadi ülalpidamiseks. Kusjuures isegi sellest u 6,6 mlrd RUB suurusest eelarvest jäi 2016.a kulutamata 1,7 mlrd http://www.soyuz.by/download_files/dekret_vgs_-_o_byudjete_sg_na_2016_god.doc

¹¹ Sel teemal valmis autori sulest pikem ülevaade juba kaks aastat tagasi, 2015.a aprillis http://www.evi.ee/wp-content/uploads/2015/04/EVI-mottepaber20_aprill15.pdf

¹² <http://www.interfax.by/news/belarus/1178254>

¹³ <https://www.pravda.ru/news/world/formerussr/belorussia/07-10-2016/1315229-byelorussia-0/>

¹⁴ <https://www.dni.ru/polit/2009/9/30/176134.html>

sümbolväärtusega, kuid ühtlasi ka nõukogude-/venevastasuse võtmeteema, mida ametlik Minsk on üritanud vältida.¹⁵

Energeetiline sõltuvus

Üks nähatavamaid-läbivamaid teemasid Valgevene-Venemaa suhetes on energeetika. Minsk on enamasti saanud energiakandjaid sisse osta Venemaa siseturu hindadega (mis hinnavahe tipphetkedel oli nt nafta puhul 200-250 USD maailmaturu hindadest odavamalt.¹⁶

Tõsi küll, Valgevene puhul ei saa rääkida täielikust energeetilisest sõltuvusest, sest riik toodab ise ka naftat nii Valgevenes (60 punkti) kui ka Venezuelas (13) ning ka Venemaal endal (5)¹⁷. Mh teatati uue leiukoha avastamisest veel selle aasta esimestel päevadel¹⁸. Kuigi BelStat andmete kohaselt on juba aastaid tõusuteel biogaasi tootmine ning taastuva energia osakaal üldisest tarbimisest on 5.5%, hinnatakse Valgevene „energeetilise sõltumatuse määraks“ (ehk omaressurssidest tootmise võimekust) vaid u 14% tasemele¹⁹.

Iraani nafta esimesed tarded jõudsid Valgevenesse, kuigi ilmselgelt on tegu nõ sümbolväärtusega tehinguga, sest läbi Odessa sadama tuuakse kohale 80 tuh tonni, samas kui Venemaalt tuli 2016.a loodetud 24 mln tonni asemel 2016.a 18 mln tonni naftat²⁰

Riigipiir – missugune riigipiir?

Seni liitlassuhtes olnud kahe riigi vahel pole siiani sisuliselt piiri. Ainuke teadaolev kahe riigi vaheline leping piiri osas puudutab Valgevene piiri ühist kaitsmist, kusjuures lepingus täpsustatakse, et silmas peetakse Valgevene välispiiri Poola, Läti ja Leeduga.²¹ On küll olemas mitmesuguseid memorandumeid jne, kuid piirilepingut Venemaa ja Valgevene vahel pole siiani olemas, rääkimata selle piiri delimiteerimisest või demarkeerimisest. Olukorda muudab veelgi segasemaks asjaolu, et eksisteerib Venemaa eksklaav Valgevenes (Медвѣжье-Санькóво)²².

Et läbi Valgevene on alati kulgenud illegaalse sissesõidu rada Venemaale (eelkõige Ukrainast ja Gruusiast pärit inimestele), siis on Venemaa pisteliselt teostanud ka oma poolel piirikontrolli. Kuid peale Lukashenka otsust avada lühiajaline viisavaba sissepääs Valgevenesse 80 välisriigi kodanikele tekitas omamoodi veidra olukorra – Valgevenesse sattunud välisriigi kodanik võiks teoreetiliselt sattuda Venemaa territooriumile, ilma et oleks sellest teadlik, sest paljudes kohtades pole piiri asukoht markeeritud. Seaduslikult aga riigipiiri ületamise võimalust kolmandate riikide kodanikele pole ette nähtud – kogu piiril ei eksisteeri ühtegi piiripunkti, mida tohiks läbida keegi teine peale Valgevene ja Venemaa enda kodanike ning nende transpordivahendite.

¹⁵ <https://news.tut.by/society/536694.html>

¹⁶ <https://www.novayagazeta.ru/articles/2012/01/05/47622-belarus-i-venesuelskaya-neft-150-po-trope-kontrabandista>

¹⁷ <http://www.belorusneft.by/sitebeloil/ru/center/oilGas/>

¹⁸ <https://sputnik.by/economy/20170103/1026801938/egolskoe-mestorozhdenie-belarus-dobycha-nefti.html>

¹⁹ http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/energeticheskaya-statistika/operativnye-dannye_3/osnovnye-pokazateli-kharakterizuyushchie-potreblenie-toplivno-energeticheskikh-resursov/

²⁰ <https://news.tut.by/economics/536852.html>

²¹ http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=25447

²² <http://gosinspekciya.gov.by/news/inspectorate/28march2014.html>

Tähelepanu piiriküsimusele ei piirdu ainult retoorikaga. Veebruarikuus viisid Valgeve sõjaväelased läbi õppuseid, kuidas tõkestada üle piiri tulevaid tundmatuid relvastatud üksusi, rajades mh Minsk-Moskva maantee äärde nn blokkposti.

(foto: <http://ex-press.by/article.php?id=129686>)

Ühe õppuse stsenaariumi kohaselt harjutasid 7000 sõjaväelast, kuidas võtta tagasi asulat separatistide käest²³. Selle vastukaaluks taasavati Venemaa poolel mitmeid vanu sõjaväeosi, mh väidetavalt 6000-liikmelise mootorlaskurüksuse, mis peaks plaanide kohaselt kasvama 10 tuhande suuruseks²⁴. Venemaa plaanid rajada Valgevenes raketibaas ja asutada sinna täiemahuline sõjaväeüksus on praeguseks takerdunud Minski järsu jahenemise tõttu.

Segasuhe Euroopaga

Valgevene ja Turkmenistan on ainukesed kaks endist NSVL vabariiki, millel puuduvad lepped Euroopa Liiduga. Valgevene enda eksperdid näevad, et optimaalne oleks ühildada EL koostöölepe sõlmimine WTO'sse astumisega, kuna see katab suuresti sama teemadetringi (Valgevene on kirjutanud WTO'ga liitumise enda arenguplaadisesse kuni aastaks 2020)²⁵

Tegemist ei saaks mõistagi olema assotsieerumisleppega, mille sõlmimine on Ukraina ja Moldova puhul toonud endaga kurbi tagajärgi, kuid siiski on tegu poliitiliselt märgilise ja tundliku sammuga.

Distantseerimaks Euroopast kõlavatest etteheidetest, et Valgevenes pole piisavalt poliitilisi vabadusi, hakkas Lukashenka 2016.a oktoobris rääkima taas põhiseaduse muutmise võimalikkusest. Seoses sellega on kõlanud lootused: esiteks et muudetakse parlamendi valimissüsteemi, viies sisse (kasvõi osaliselt) majoritaarse valimissüsteemi, andes seeläbi arenguvõimaluse parteidele. Teiseks, et muudetakse ka presidendi valimise korda, andes selle õiguse parlamendi nõuandekogale. Tõsi küll senised kogemused näitavad, et Lukashenka on kasutanud referendumite omaenda volituste laiendamiseks ja pikendamiseks (1996 andis endale võimaluse uuesti kandideerida ja 2004 võttis maha varasema piirangu „mitte rohkem kui kaks korda järjest presidendiametis“²⁶

Hiina

Üks hiiglane, kelle toasolek tavaliselt Valgevene puhul unustatakse, on Hiina. Jah, tõepoolest, Hiina ei osale tavaliselt (geo-)poliitilistes mängudes väljaspoole oma piire, kui vaadata asjale läbi nõu puhta poliitika prisma. Jah, Hiina ei sekku poliitikasse, kuid ta on alati kohal kui see on võimalik ja Hiinale endale majanduslikult kasulik.

²³ <http://argumenti.ru/politics/n577/522811>

²⁴ <https://rg.ru/2016/07/05/reg-cfo/novuiu-diviziiu-pod-smolenskom-ukomplektuiut-k-seredine-goda.html>

²⁵ <https://sputnik.by/columnists/20170111/1026902356/o-chem-budet-novoe-soglashenie-o-partnerstve-mezhdu-es-i-belarusyu.html>

²⁶ <http://udf.by/news/politic/146647-lukashenko-izmenit-konstituciyu-chtoby-peredat-vlast-vryad-li.html>

Milles siis väljendub Hiina kohalolek Valgevenes? Siiv võib rääkida kolmest elemendist: suuremast taustsüsteemist, nähtavamatest projektidest ja nõ tehnilisest, kuid antud ülevaate osas olulisemast detailist.

Suurem taustsüsteem on nägemus nn Uuest Siiditeest ehk Siiditee 2.0, mis Valgevenes leviva nägemuse kohaselt peaks siduma justnimelt Valgevene ja Hiina, võimaldades Valgevene kaupadel jõuda autodel Hiinasse 2 korda kiiremini kui raudteel, 3 korda kiiremini kui meritsi pidi ja 4 korda odavamalt kui lennutranspordi abil.²⁷

(võistlevad nägemused Valgevene asendist Uue Siiditee raames)

Tõsi küll, veidi teistsuguse nurga alt vaadatuna oleks Valgevenel vaid logistilise vahelao roll Euraasia Liidu ja Euroopa Liidu piiril²⁸. Selle jaoks juba alates 2012.a rajatava „Suure Kivi“²⁹ nimeline eriamajandustsooni ettevalmistamis- ja läbirääkimisprotsessis osales aktiivselt Aleksandr Lukashenka³⁰ ja parimates Valgevene traditsioonides on pargi juhtimine allutatud otseselt Valgeve valitsusele. Muuseas, selle koostöö raames on Valgevenesse sisse toodud juba üle 7000 hiina võõrtöölise.³¹

Esmapilgul tehnilise pisiprojektina tunduv Valgevene-Hiina koostöös sündinud raketikompleks „Polonez“ on aga palju suurema psühholoogilise tähendusega. Valgevene on läbi aegade olnud uhke oma raskeveokite üle, nüüdseks M3KT-7930 raamile lisatud Hiina päritolu raketid A-200³². Venemaa poolel kutsus see esile vastukäivaid reaktsiooni alates „milleks neile seda küll vaja on?“³³ kuni kinnitusteni et küllap on sihtmärkideks NATO baasid ja juhtimispunktid Lätis-Leedus-Poolas kuni USA pool kasutatava Javorski polügonini Ukrainas.³⁴

Kokkuvõtteks

Valgevene juba 23 aastat ametis olnud president Aleksandr Lukašenko on jõudnud oma riigiehituslikus projektis omamoodi teelahkmele. Pikki aastaid poliitilise laveerimise ja kahepoolse väljapressimise taktika Venemaa ja Euroopa vahel näikse olevat jõudnud kui mitte lõpule, siis vähemalt olulisse kriisi.

²⁷ <https://ej.by/news/economy/2016/10/12/transportnyy-koridor-shelkovyy-put-20-svyazhet-belarus-i-kitay.html>

²⁸ <http://www.transportal.by/news/avto/uzkie-mesta-novogo-shelkovogo-puti-161116.html>

²⁹ <http://www.industrialpark.by/en/>

³⁰ <http://www.ctv.by/chto-prineset-belarusi-sotrudnichestvo-s-krn-itogi-oficialnogo-vizita-aleksandra-lukashenko-v-pekini>

³¹ <http://belarusdigest.com/story/made-belarus-chinese-27244>

³² <http://bmpd.livejournal.com/1301752.html>

³³ <https://www.youtube.com/watch?v=hAE6p-LOILO>

³⁴ <https://www.gazeta.ru/army/2016/06/16/8311667.shtml>

Küsimus pole mitte niivõrd Lukašenko anda asjaajamises, vaid selles, et Moskval pole praegu ressursse oma tõrksat „väikevenda“ vanaviisi ülal pidada ning seetõttu on õhus alternatiivsed stsenaariumid nõ Valgevene küsimuse lahendamiseks.

Sellisele mõttekäigule valas õli tulle Venemaa mõjuka riikliku mõttekoja RISI direktori Leonid Rešetnikovi arutelu selle üle, et Valgevene on osa Venemaast, et Valgevenes on näha Ukraina stsenaariumi kordumist jne³⁵.

Valgevene praegune liider on sattunud olukorda, kus ta mõtleb nii oma personaalse edasise saatuse üle kui ka selle üle, missuguse jälje ta jätab ajalukku. Oma riigi iseseisvuse rõhutamiseks ning kardetava allaneelamise vältimiseks võtab Lukašenka appi nii sise-opositsiooni kui ka väliste mängurite üldsegi mitte omakasupüüdnud ambitsioonid.

Tõenäolisem stsenaarium, mille vastu püüab Lukašenka seista on see, et mitte ärgata õppuste Zapad-2017 järel Venemaa subjekti koosseisus, mis „võeti taas vastu kodusadamas“ nagu see juhtus Krimmiga.

Juhul kui see stsenaarium peaks jõustuma, oleks sellel tõsised tagajärjed kogu regiooni julgeolekupoliitilisele olukorrale, mistõttu ka Eesti huvides peaks olema Valgevene omariiklike tendentside toetamine.

³⁵ <https://ok.ru/video/198804902147>